

УЛОГА МАНАСТИРА РМЊА И ЊЕГОВИХ СВЕШТЕНОСЛУЖИТЕЉА У БОРБИ ЗА СРПСКО НАРОДНО ОСЛОБОЂЕЊЕ ТОКОМ XIX ВИЈЕКА

Сажетак: Манастир Рмањ, без икакве сумње, најзначајнији је манастир у Босанској Крајини, а уједно је и најзападнији православни манастир у данашњој Босни и Херцеговини. Манастир се, доласком Турака на простор Босанске Крајине, често пута налазио на мети отоманских завојевача. Бегови Куленовићи из Кулен Вакуфа истицали су се својом бестијалношћу, а као примјер наводи се мученичка смрт свештеника рмањског Цвије Зорића, као и вјешање његовог презимењака, такође свештеника, Филипа. Вријеме Босанског устанка (1875–1878) у великој мјери исписало је историју ове крајишке светиње, јер су рмањски свештенослужитељи, првенствено Илија Билбија и Давид Грубор, дали велики допринос борби за ослобођење од Турака. У том устанку манастир је спаљен, иако је обновљен неколико година прије устанка. Јунаштво рмањских свештенослужитеља остало је запамћено и често пута навођено као примјер истинске пастирске бригае за вјерујући народ, за његов духовно-биолошки опстанак. Током cjелокупног XIX вијека манастир Рмањ био је бастин борбе за слободу и српско народно ослобођење.

Кључне ријечи: манастир Рмањ, Илија Билбија, Давид Грубор, Цвијо Зорић, устанак.

Историјски значај манастира Рмња

Манастир Рмањ налази се у насељу Мартин Брод,¹ на крајњем сјеверозападу Босне и Херцеговине, на самој граници са Републиком Хрватском. Манастир је смјештен на лијевој обали ријеке Унац, а на 700 метара од манастира Унац се улива у ријеку Уну.

Као година градње манастира Рмња узима се 1443. када је, према предању, манастир саградила цељска грофица Катарина Кантакузина Бранковић, кћерка српског деспота Ђурђа Бранковића.² Први писани запис који свједочи о постојању рмањске светиње налазимо крајем XV стољећа, а у тексту, који преноси Иларион

¹ До 1995. године Мартин Брод је био у саставу општине Дрвар, а после рата, територијалном реорганизацијом, ушао је у састав града Бихаћа.

² Милош Ернаут, *Манастир Рмањ 1443–2023: Чувар Српске треме* (Манастир Рмањ: ЕУО Епархије бихаћко-петровачке, 2024), 43.

Руварац, дословно се каже: „Образ пресвјатија Богородици, на сребру изрезан, трудом Петра воиводе и Петрашина воиводе и Вукдрага воиводе в љето 1498“.³ Већ од самог почетка XVI стољећа манастир Рмањ помиње се доста чешће, првенствено у натписима на манастирским путирима, кадионицама и кивоту, али и написима на богослужбеним књигама.⁴

Турци освајају Поуње у трећој деценији XVI стољећа, а сâм манастир потпада под турску власт 1522. године, што ће у великој мјери одредити његово трајање.⁵ Недуго након турског освајања Поуња започињу и прве сеобе, а већ 1530. године „пошла је сва околина Срба, Унца и Гламоча, све породице са својим старешинама, са марвом и са стварима које могоше понети“.⁶

Недуго након обнове Пећке патријаршије 1557. године „сједиште Дабарске епархије пренесено је из манастира Бање код Прибоја на Лиму у манастир Рмањ на Уни“.⁷ Први митрополит који је столовао у манастиру Рмњу био је Гаврило Аврамовић (1575–1588), а након окончања његове архијерејске службе на простору западне Босне столовали су сљедећи архијереји: „Аксентије (1589–1601), Теодор (1601–1619), Макарије (1620), Исаија II (1628–1635), Лонгин (1657), Христифор (1671–1681), Атанасије Љубојевић (1681–1688), Висарион (1690–1708), Исаија III (1708–1709) и Мојсије Петровић (1709–1713). Тада је седиште дабробосанских епископа пренесено у Сарајево“.⁸ Манастир је, до XIX стољећа, рушен и обнављан неколико пута, а једно од његових највећих страдања десило се крајем XVIII стољећа, када је „Рмањ спаљен од стране Турака баш 1788. године и да су, након тога, рмањски калуђери прешли с другу страну границе, у Лиду“.⁹

Манастир Рмањ током XIX стољећа

На самом почетку XIX стољећа не налазимо много података о манастирском животу у Рмњу. Тек 1810. године помињу се рмањски црквени сасуди, одежде и књиге, који су се, након разарања манастира, нашли код калуђера Спиридона Калинића, који је тада био на дужности пароха у Србу.¹⁰ Рмањ је све до седамдесетих година XIX стољећа лежао у развалинама, што нам свједочи и илустрација из 1856. године на којој је манастир разорен, без крова а из његове унутрашњости расло је дрвеће. На поменутој илустрацији, испод текста написаног на њемачком језику, на српском језику је записано:

„Протекло је златно вријеме твоје/ Хермањ славни часни манастиру/ Красота је твоја
ишчезнула/ Од безбожних Турака погажена/ Храм твој безмилосно је опустео/ И

³ Иларион Руварац, „Нешто о Босни дабарској и о дабробосанској епископији и о српским манастирима у Босни“, *Годишњица Николе Чупића*, (1878), 260.

⁴ М. Ернаут, н. д, 53, 74.

⁵ *Исто*, 54.

⁶ Алекса Ивић, „Миграција Срба у Хрватску током 16, 17. и 18. стољећа“, *Насеља*, књ. 16, (1923), 36.

⁷ М. Ернаут, н. д, 58.

⁸ Stanoje Stanojević, „Bosanska pravoslavna crkva“, u: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 1, A–Z (Zagreb: Bibliografski zavod, 1928), 540.

⁹ М. Ернаут, н. д, 97–98.

¹⁰ *Исто*, 107.

варварским рукама порушен/ Глас молитве у њему се не чује/ Нити се бескрвна
жртва приноси/ И у муклој тишини од гроба/ Твој Анђео над тобом тугује/¹¹

Смрт Цвије Зорића, рмањског свештенослужитеља

Иако је Рмањ лежао у развалинама, свештенослужитељ Цвијо Зорић обављао је свештеничку службу у овој светињи, али и оближњем Кулен Вакуфу. Он се помиње у новинском чланку који описује како су бегови Куленовићи у Кулен Вакуфу били против Хатишерифа од Гилхане из 1839. године, који је гарантовао равноправност муслиманског и немуслиманског становништва. Иако је само био у улози посматрача на поменутом састанку, Куленовићи су понижавали попа Цвију, о чему свједочи следећи запис:

„Млоги Турци нису знали што то значи равноправност, те Тахир-бег као најпаметнији, најученији, толковао им је и доказивао што ће и како ће све то бити. Међу присутнима био је неки старац бег – Куленовић, који сву вечер није зуба обелио, нит је и једну речцу прозборио. Непрестанце је каву сркао, чибучио и у неке се мисли дао. Тек кад је Тахир-бег о равноправности прозборио и како ће се раја с беговима изравнати и како ће сваки пред судом и законом равноправан бити, старац на Тахир-бегу погледа, па поглади своју дугачку белу браду, мало се уздигне, скочи на ноге и до себе попа Цвију Зорића груне и рече му: ’Док та ваша сербизија’¹² дође, иди ти попе и донеси ми ватре у лулу!’ Поп Цвијо устао је и отишао да донесе ватре. Сви Турци, колико их је било, и сам Тахир-бег, покуњеше главе и не беше им право, што је поп отишао да ватре донесе, али се ни један није истакао да старца укори, и да се пред попом Цвијом исприча“.¹³

Међутим, ово је само био увод у оно што је чекало Цвију Зорића, као и раније његовог презимењака Филипа. Тахир-бег Куленовић, познат по својој окрутности, лишио га је живота, на потпуно понижавајући начин:

„Исти Тахир-бег отишао друге године по проглашењу равноправности у манастир Ермањ и приморао попа Цвију Зорића да га на својим плећима уз један дрехуљак носи, док поп Цвијо није под Тахир-бегом мртав на земљу пао и издануо“.¹⁴

Братислав Теиновић у књизи *Српски устџанак у Босни 1875–1878*, о истом догађају пише:

„Рмањ је постао Тахир бегово власништво, те кад га је посјећивао обавезно би у цркву ујавио на коњу, профанишући. Сјахавши, зграбио би свештеникову одежду и од ње правио неку врсту седла, које би смјестио на свештеникова леђа. Узјахао би бједника да пуже четвороношке, на рукама и ногама, попут животиње, све док несрећник изнурен не падне“.¹⁵

¹¹ Исто, 110.

¹² Слобода.

¹³ „Листак“, *Застава*, 20. 7. 1888, 1.

¹⁴ Исто, 2.

¹⁵ Братислав Теиновић, *Српски устанак у Босни 1875–1878* (Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2006), 59.

Доласком аустријске власти, Тахир-бег је био принуђен, због својих злочиња, напустити Кулен Вакуф и Босанску Крајину. Отишао је за Цариград, али се претходно покајао за своја недела:

„И Тахир-бега нема више међу живим. Он је дочекао окупацију Босне и Херцеговине, борио се против Аустрије, али се некако извуче, и није се дознало да је у борби учествовао. Да га Аустрија за себе задобије и задовољи, даду му службу као мудир, и пошљу га у Прозор у Херцеговини. Али се Тахир-бегу није ништа свидело што се у Босни ради и како Аустрија господари, те даде оставку на своју службу и пресели се у Цариград, где је на брзо и умро. Кад је из Босне полазио, дошао је к мени да се опрости, пак ће ми, пролевајући сузе, рећи: 'Ја одлазим из земље и једва ћу се икад више овамо повратити. Богу и овоме народу доста сам крив и велики сам грешник. Наше турковање превалило се и сад ће нас други научити и упознати, да смо ми Турци и Срби браћа, а што је било то је и битисало. Ви, који остајете, учите народ једне и друге вере, нек се као браћа пазе, а Алах ће дати да ће кад-тад добро бити!' Покајао се Тахир-бег и гризла га је савест за попом Цвијом Зорићем, али је све то доцкан било“.¹⁶

Страдање калуђера Василија

О рмањском монаху и преподобномученику Василију, познатијем као калуђер Васо, знамо врло мало. Највише сазнајемо из једног новинског текста у којем пише:

„Босански народ врло је уважавао и поштовао своје калуђере, јер су они то у сваком погледу и заслужили. Многи калуђери жртвовали су у манастиру Ермању свој живот за свету православну веру и српску народност. Још и данас стоји крушка на коју су Турци обесили калуђера Васу, који није хтео да бега, него је рекао: 'Ја сам с овим светим манастиром венчао и заклео се како ћу овде и кости оставити. Нека бега који хоће, а ја остајем у манастиру'. Кад су га Турци повели под крушку, да га обесе, тад им је Васо јуначки подвикнуо: 'Вешајте, Турци, старца калуђера, али верујте да ни ваше царство неће дуго живити, јер ће вам московски цар ногом за врат стати'“.¹⁷

Страдање калуђера Василија описује и Сима Томић Атом, који биљежи:

„Имена многијех страдалника и мученика рмањских давно су већ прешла у вјечити заборав, али и данас стоји крушка, о коју је објешен неки калуђер Васо, који је био остао сам у манастиру“.¹⁸

Није могуће тачно временски одредити када су Турци објесили калуђера Василија. Уз устанак 1875–1878. године врло вјероватно нису, јер се помиње да су у манастиру тада била „само три калуђера, игуман Илија Билдија и калуђери Петар

¹⁶ „Листак“, *Застава*, 20. 7. 1888, 2.

¹⁷ „Прошлост манастира Ермања“, *Застава*, 20. 12. 1889, 2.

¹⁸ С. Томић (Атом), „Манастир Рмањ. Свршетак“, *Босанска вила*, 15. 6. 1904, 213.

Зорић и Давид Грубор“.¹⁹ Због тога претпостављамо да се вјешање калуђера Василија збило раније, средином XIX вијека.

Обнова манастира Рмња

Без обзира на то што је дуго времена био разрушен, Рмањ је и даље био важно духовно упориште. Од његове обнове није се одустајало, али су се чекале повољније прилике. Велику улогу у обнови рмањске светиње одиграо је Гавро Вучковић Крајишник, један од најутицајнијих Срба у Босни и Херцеговини тога времена. Он је на Порти, с обзиром на то да је био представник на Општем сабору свих православних народа Турског царства у Цариграду, искористио свој тадашњи положај. Баш у то вријеме док је боравио у Цариграду, Вучковић је испословао врло важан ферман за обнову рмањске светиње:

„Године 1863. изради народни заступник за црквене босанске послове у Цариграду, Гавро Вучковић, те Султан дозволи да се Хрмањ опет смије обновити. Исти Гавро скупи по Босни нужни трошак, те с народом обнови манастир, и на Велику Госпојину 1865. год. одслужена је прва Св. Литургија у њему“.²⁰

Прије него што је Вучковић испословао царски ферман, у Рмањ је дошао удови свештеник Илија Билбија, заједно са још двојицом удових свештеника, Петром Зорићем и Давидом Грубором, који су намјеравали да обнове опустошени манастир, а „након неколико година напорног рада, обновљени манастир Рмањ, на Илиндан 1875. освештао је митрополит Пајсије“.²¹

Страдање манастира Рмња почетком Босанског устанка

Већ на самом почетку Босанског устанка пострадао је манастир Рмањ, јер се налазио у самом његовом средишту. Његово паљење представља својеврсни гњев потурчених Бошњака, који су хтјели страхом угушити ширење устанка. О паљењу Рмња тада пише и новосадска *Засјјава*:

„Године 1875, лицем на Велику Госпојину, запалише манастир Турци Крајишници и домаћи Турци под водством злогласног аге Поздерца, уништише све насаде и друго што се могло, а уводили су и коње у манастир и гађали из пушака у ликове светитељске. Том приликом био је присиљен неки старац Релић да својом руком укреше ватру и тиме помогне уништити рођену светињу. Тада је манастир опет сасвим опустео“.²²

¹⁹ „Прошлост манастира Ермања“, *Застава*, 20. 12. 1889, 2.

²⁰ Манојло Грбић, *Карловачко владичанство, књига прва* (Карловац: Штампарија Карла Хауптфелда, 1891), 175.

²¹ М. Ернаут, н. д., 114.

²² „Манастир Рмањ“, *Босанска вила*, 15. 6. 1904, 212.

О истом догађају налазимо запис у *Босанској вили* у којем се каже:

„Турци су се, како наши кажу, седам пута нагонили и не могли га запалити. Затим нађоше једно 'Влашче, вира је' и запали га. Изгоре уточиште и оближње мјестанце у зору браћо; даш се десило у одсутности Илије Билбије и Чавке, јер таман одоше до Голуба ради споразумлења. Освета се приправља; бити ће ваљда горка и чемерна.“²³

Након што је Рмањ запаљен, дио монаштва пребјегао је у оближњу Лику, док су свештенослужитељи Илија Билбија и Давид Грубор остали у Босни, те су се прикључили устаницима.²⁴ Рмањ је опет остао пуст, а у каквом се стању тада налазио у *Илирским њисмима* записао је Артур Еванс:

„На стрмен смо се спустили у Рмањ. Место је добило име по Херману Цељском. Усред поцрнелих рушевина хришћанског села, које је пре годину дана било врло напредно, још стрши масиван и ваљкаст торањ. Тамо се налазио и чувени православни манастир, који је сада порушен. Даље ме пут води ка цркви, која је пре неколико година била обновљена и окречена, јер њених фресака већ одавно није било. И она је сада готово рушевина. Турци су дошли у ово место септембра 1875. И тад су урадили све најгоре што су могли. Раскопали су патос, изломили и испревртали црквени намештај, срушили кров и знатан део зида и сву унутрашњост изрешетали мецима. Овде је дошао 15. септембра 1875. Тахир-бег Куленовић са хордом од 3.500 башибозука, спалио ово и суседна села Велики и Мали Цвјетнић, посекао три старца, шест жена и четворо деце који нису успели да на време избегну. Остало становништво избегло је на планински плато Осјеченице, који смо већ прошли идући изнад Унца. За њима је трагала 14. маја прошле године башибозучка руља из Кулен Вакуфа, Бјелаја и Петровца и масакрирала двадесет четири особе. Као у свим осталим случајевима, и у овом су страдали једино старци, жене и деца.“²⁵

Устанички дани рмањских свештенослужитеља

Као што смо већ рекли, Илија Билбија и Давид Грубор врло брзо су се укључили у устаничке редове и заједно са војводом Голубом Бабићем започели борбу против Турака. На тремеђи Босне, Лике и Далмације, у селу Тишковац, на Теодорову суботу 1876. године устаничка војска је исповијеђена и причешћена, а њој се, након војводе Голуба Бабића, обратио и свештеник Илија Билбија, „који је и девето колено проклињао који би заклетви, застави, вери и отечеству неверан био, и кад је и то свршено било приступило се заклетви“.²⁶

Празник Васкрсења Христовог 1876. године устаници, предвођени Илијом Билбијом, дочекали су на планини Бобари. Под буквом су се молили Богу, „а поп Илија Билбија носио је увек у бисагама свој петрахил и требник, устао је, метнуо је петрахил

²³ „Допис“, *Застава*, 24. 9. 1875, 3.

²⁴ М. Ернаут, *н. д.*, 122.

²⁵ Артур Еванс, *Илирски њисма* (Бања Лука: Бесједа, 2008), 34.

²⁶ „Српски устанак у Турској“, *Застава*, 9. 3. 1876, 1.

на врат, те почео да служи“.²⁷ Гладни, уморни и промрзли обесхрабрани устаници наједнпут су добили неочекивану помоћ:

„Гладни као горски вуци и хајдуци бринули смо се да се што за јело спреми. Док смо ми тако размишљали стиже нам од попа Петра Петрановића из Плавна у Далмацији момак, и донесе нам пун товар шарених јаја, хлеба и колача, а било је печеног и вареног меса. Сви се искупимо да се мало заложимо, узели шарена јаја, па се куцамо, а игуман Илија певао је 'Христос воскрес' и да не погину праведници и добри људи, ако их још има, као што је поп Петар Петрановић који нам је послао захире, и који се сетио у планини патника. Читав дан пробавили смо у планини; снег је падао, али се после подне указало сунце, које је и снег брзо збрисало, а ми смо се опет спуштали у Каменицу, јер су Турци из Унца отишли и кућама се разбегли“.²⁸

Ратујући са устаницима и предводећи их у борбама, свештеник Илија Билбија изградио је ауторитет народног вође па је као такав и препознат у самом устаничком вођству. Његова активност током устанка није била само ратна већ и дипломатска, о чему историчар Боровоје Милошевић пише:

„Билбија је са Тодором Бабовићем 1876. путовао у Русију тражећи помоћ за устанике, али их је у Бечу задржао руски посланик Новиков, а потом им забранио одлазак у Русију. Мучан утисак на устаничке вође оставиле су ријечи Новикова, да услед договора Русије и Аустроугарске, Босна 'ни под један начин не може данас припасти Србији'. Билбија је априла 1876. са попом Давидом Грубором, Стевом Поповићем и војводом Голубом Бабићем, овластио члана међународног комитета за помоћ Гаврила Божидаревића Веселицког да их заступа пред великим силама. Учествојући у свим већим окршајима, добио је српску медаљу за храброст“.²⁹

Важно је истаћи да је свештеник Илија Билбија, осим својим јунаштвом, плијенио и својим изгледом, а Артур Еванс га „описује као дива од човјека, тешког преко сто четрдесет килограма, а са гласом снажним као труба архангела Михаила“.

Поред Илије Билбије, друга важна личност која је из манастира Рмња отишла у устанак јесте свештеник Давид Грубор. Недуго након што је започео устанак, заједно са Илијом Билбијом, склонио се из манастира Рмња, у којем су служили и којем су служили, јер је до њих дошла вијест да ће Турци учинити следеће:

„Изненада на манастир ударити с намером да не само манастир запаље и имовину разграбе, већ да њих двојицу жива уграбе и на колац набију, јер многи је калуђер из тога манастира на таки начин живот скончао, и тек што су они на бегство мислили, у то време и Турци насрну, али им се усрећи побећи, оружја се дочепати, да војују и свете се, јер видише да за Србина у Босни живота нема“.³⁰

²⁷ „Да погину праведници“, *Застава*, 13. 10. 1887, 1.

²⁸ *Исто*.

²⁹ Боровоје Милошевић, „Свештенство Босанске Крајине у устанку 1875–1878. године“, у: *Зборник за историју Босне и Херцеговине* 7, уредник Милорад Екмечић (Београд: Српска академија наука и уметности, 2012), 245.

³⁰ „Дописи. С босанске границе“, *Застава*, 9. 1. 1877, 2.

На другом мјесту наводи се да су „Илија Билбија и његова два калуђера Грубор и Зорић дошли у устанак кад су Турци манастир Ермањ запалили“.³¹ Тако су почели устанички дани за Давида Грубора, који није ни помишљао да устанак и устанике остави по страни, већ се и сâм ставио на располагање Голубу Бабићу. Прва велика битка у којој је учествовао Давид Грубор био је бој на Стожишту код Грахова, 1876. године, током којег је изгинуло 25 Турака а само један устаник, Данило Ђерић, Србин из Лике. О току битке је остао запис:

„Чета се јуначки борила и распоред је био особито вешт. При почетку битке која је у два сахата одпочела распоређиваше четници Стево Костић (родом из Карлштада) поп Давид Грубор и Вид Милановић. [...] Операција била је дивна и баш мајсторска јер Турци т. ј. Турска војска у претежнијем боју мораде узмицати“.³²

Судба свештеника Давида Грубора била је одређена једним великим бојем, оним на Унцу, током којег се истакао као велики јунак:

„У чети Голуба Бабића 1875. се налазио свештеник Давид Грубор, који се још раније почео борити са Турцима око манастира Рмња. Када је Бабић своју чету подијелио на три дијела, у једном од њих команду је добио Грубор. У нападу на Унац 1876. водио је лијево крило устаничких снага“.³³

У поменутом боју Давид Грубор показао је велико јунаштво. Бој на Унцу био је велика устаничка побједа јер „од 600 Турака једва је у Петровац 150 дошло, други су погинули, рањени и побегли“, док су устаничке снаге имале минималне губитке: „Усташи имадоше 4 мртва и осам рањених, између којих и поп Давид Грубор“.³⁴ У овом боју свештеник Давид Грубор показао је велико јунаштво, па га зато и називају јуначином.³⁵ Иако тешко рањен, Давид Грубор није напустио устанак, већ је наставио борбу: „Поп Давид Грубор буде у боју на Унцу рањен, и затим, кад је као рањен на Кулен Вакуп пошао, да барем једног паликућу и зликовца Куленовића обори, повреди рану и умре“.³⁶

Описујући бој на Кулен Вакуфу, један од устаничких вођа Петар Узелац пише:

„Већ смо били близу варошице Кулен – Вакуфа. Турци се повукли у тврђаве Островицу и Авалу, па како те тврђавице леже високо и згодно, лако су се од наших нападаја бранили. Порушили су ђуприје, па се сад још више показало да је немогућно Кулен – Вакуф заузети. У том боју буде тешко рањен Станко Бабић, брат војводе Голуба, поп Давид Грубор, трговац Драгић, па и мене дохвати турско олово“.³⁷

У неколико наврата поп Давид Грубор означен је као један од вођа Босанског

³¹ „Попови и калуђери у Босанском устанку“, *Застава*, 12. 2. 1888, 2.

³² „У Дреновцу“, *Застава*, 6. 4. 1876, 2.

³³ Б. Милошевић, *н. г.* 246.

³⁴ „Српски устанак у Турској“, *Застава*, 4. 4. 1876, 2.

³⁵ „Изпод Динаре“, *Застава*, 7. 4. 1876, 2.

³⁶ „Дописи, с босанске границе“, *Застава*, 9. 1. 1877, 2.

³⁷ Петар Узелац, „Сељак лечник“, *Застава*, 3. 11. 1889, 2.

устанка, одмах иза Голуба Бабића и попа Илије Билбије.³⁸ Није познато мјесто на којем је сахрањено часно тијело овог великог јунака и вјерног служитеља Божијег олтара.

Манастир Рмањ у прве двије деценије аустроугарске управе у Босни

Након окончања Босанског устанка, 1878. године приступило се обнови манастира Рмња, који су Турци и домаћи Бошњаци оставили у рушевинама. Православно становништво, чији су породични домови такође били спаљени, настојало је, заједно са манастирским братством, да обнови манастир Светог Николе.

Обнова порушених православних храмова, баш као и манастира Рмња, није ишла оном брзином како је народ то очекивао након промјене власти у Босни и Херцеговини, о чему свједочи новински текст из тог времена, објављен у новосадској *Застави*, а у којем се, између осталог, каже:

„Дуго времена биле су православне цркве, црквене књиге и утвари предметом о ком су се нови босански чиновници, бивши конзули и Пољаци бавили. Они су о том написали пун воз свакојаки лажарија и измишљотина, којим је г. Калај³⁹ потпуно веровао и тако је даље ишло, док православни народ није све то већма губио веру према овој влади. Било је случајева где је пијани пољски чиновник црквеном одбору отворено православну веру и цркву грдио, те им је претио да ће им цркву срушити и није им дозволио да за свештеника и школу кућу граде. Такав случај био је код манастира Ермања [...]. Други један чиновник, и то главом бихаћки окружник католик Мраовић, говорио је у Цазину Мухамеданцима, како висока влада више воли и љуби мухамеданце, него православне, који су Московци“.⁴⁰

Након одласка свештеника Илије Билбије на парохију у Бастасе 1879. године, парохију добољску (како се тада називала некадашња манастирска парохија) служио је свештеник Петар Зорић, а у саставу те парохије била су четири села: Бобољусци, Мали Цвјетнић, Велики Цвјетнић и Очигрије. Обнова манастира Рмња започета је 1881. године, па је управа манастира, заједно са вјерујућим народом, позвала митрополита дабробосанског Саву Косановића да освешта обновљени манастирски храм. Митрополит се одазвао овом позиву, а у новинском извјештају о свечаности освештања храма каже се: „Манастир Рмањ осветио је Митрополит Сава на Преображење 1883. За обнову манастира основан је један одбор још 1881. год. Власт је одобрила ово предузеће и сам цар⁴¹ дао је прилог 500. фор.“⁴² У допису са путовања митрополита Саве још се наводи да је у „Кулен Вакуфу, Рмњу и Доњем Лапцу био гост Петра Узелца, који га је и пратио на том путу. У Заваљу му је приредио дочек католички свећеник протођакон Кришковић пред католичком црквом на којој су звона звонила и он га је први поздравио“.⁴³ Митрополит је потом посјетио и Бихаћ, гдје је српској

³⁸ „Српско-бугарски устанак у Турској“, *Застава*, 19. 5. 1876, 2.

³⁹ Бењамин Калај, министар финансија Аустроугарске монархије (1878–1903).

⁴⁰ „Шта вреди црквена власт у Босни“, *Застава*, 19. 2. 1888, 2.

⁴¹ Цар Франц Јозеф.

⁴² „Митрополит Сава Косановић у Босанској Крајини“, *Браћинство*, март–април 1939, 73

⁴³ Исто, 69–70.

општини дао 100 форинти за изградњу школске зграде, а о његовом путу унапријед се није знало готово ништа, „а то је учинио с разлога да избјегне овацијама и трошковима, које би сиромашни народ у Босни поводом његова доласка имати могао“.⁴⁴

О обнови и освештању манастира Рмња 1883. године Манојло Грдић у књизи *Карловачко владичанство* пише:

„Али године 1875., намах у почетку устанка, лицем на Госпојин дан, удари цијела руља крајишких крвождера, домаћијех Турака, а на челу им злогласни Поздерац, те у часу спрже и цркву и манастир, уништивши уједно и све насаде и воћаре, што их је био подигао кроз десетак година вриједни игуман, Илија Билдија. Заузимањем Петра Узеоца опет је манастир оправљен, те га је митрополит Сава свечано осветио на Преображење 1883. године“.⁴⁵

Приликом освештања манастира Рмња митрополит Сава Косановић одликовао је знаменитог свештеника и јунака Илију Билдију чином протопрезвитера, јер су заслуге оца Илије за очување манастира биле немјерљиве, што је и митрополиту Сави било добро познато. Митрополит дабробосански Сава Косановић предано је радио на обнови крајишких манастира, првенствено на обнови Крупе, као и „Моштанице и Рмња, попаљених у последњем устанку. Чак ни ова једноставна и безопасна акција није се могла извести без великих напора и потешкоћа“.⁴⁶

Важно је напоменути да обнова манастира није протекла без проблема. Кад је обновљен манастирски храм, Одбор за градњу одлучио је да се непосредно поред храма сагради кућа за становање свештеника, али и школа, па да манастир Рмањ буде не само духовно већ и просвјетно училиште. На молбу Одбора, аустроугарска власт одобрила је захтјев за градњу куће и школе, обезбјеђујући неопходан грађевински материјал. У то вријеме у Босански Петровац, на дужност, дошао је „злогласни престојник Пољак Кавецки“ који је „по налогу окружника Мраовића многе цркве у оним крајевима преметао, пак и у манастиру Рмању црковне књиге нашао, које су у Русији печатане, распушти црковни одбор и јавно пред одбором каже да ће и манастир порушити“.⁴⁷ Митрополит Сава Косановић о овоме је обавијестио владу, без успјеха, а предстојник Кавецки је „још годину дана остао на свом месту и починио још доста пакости. Спремљени материјал за школу и парохијски дом је изагњио. Народ је и после молио да се подигне школа и парохијска кућа, али бадава“.⁴⁸

Земаљски поглавар Босне и Херцеговине Иван Апел пролазио је овуда 1885. године и занимао се зашто је материјал за парохијски дом и школу сагњио, те зашто није употребљен, а „окружник Мраовић дочекао је Апела у Унцу и пошло му је за руком да забашури поступак код Рмња“.⁴⁹ Поменутом Мраовићу није смио противријечити

⁴⁴ *Истио*, 70.

⁴⁵ Манојло Грдић, *Карловачко владичанство*, књига прва, Карловац 1891, 175.

⁴⁶ „Митрополит Сава Косановић у Босанској Крајини“, *Брајство*, март–април 1939, 72.

⁴⁷ *Истио*, 73.

⁴⁸ *Истио*.

⁴⁹ *Истио*, 74.

ни свештеник који је био присутан током њиховог разговора.⁵⁰ Ни барон Апел, сасвим је јасно, није имао пуну контролу над себи потчињеним службеницима који су често пута спроводили сопствену самовољу, науштрб Православне Цркве.

Касније је ометан и покушај да се формира монашко братство. То најбоље илуструје случај монаха Никодима Јовановића, који је једно вријеме био у манастиру Папраћи, а иначе је био родом из Србије. О томе пише новосадска *Застава* 1888. године:

„Он је онда у Босну дошао кад је митрополит Михаило из Србије отишао. Босанске власти дочекују да је Никодим Србин из Србије, па и ако није баш ништа скривео, то му нареди да из Босне иде. Митрополит Ђорђе заузме се за Никодима и докаже влади да никаква узрока нема да се тај човек из земље гони, јер је миран скроман и није се огрешио о закон. Влада уважи што је митрополит предложио и остави Никодима на миру. Конзисторија определи Никодима да иде у манастир Ермањ, те да привремено управља манастиром и парохијом која манастиру припада. Никодим отпутује у Крајину и пријави се окружном проти Илији Билбији да га овај у манастир и парохију уведе. Билбија извести политичку власт о доласку калуђера Никодима а ова одговори како њој ништа није познато о његовом наименовању, па му забрањује да се тога посла прими, док од владе дозвола не стигне. Калуђер Никодим остао је код проте Билбије пун месец и чекао на решење. Исход био је тај како влада не одобрава да Никодим у Ермању остане и он је отпутовао да се пријави својој црквеној власти, али је из Босне у Србију отпутовао јер се уверио да је у Босни још несносније него што је у Србији гледе црквеног питања. Митрополит Ђорђе не може нит’ сме словца прословити, јер се у Босни све с неког политичког гледишта узима, па било то у цркви, школи или манастиру. Калуђер Никодим је за ову владу опасан, па је боље и лепше да се у манастиру Ермању служба не служи, и да онај народ ево трећа година у цркву не иде, нит’ се Богу моли, него да је онамо калуђер Никодим, који им није по ћуди. То је најновији чин који показује какве су код нас прилике и како се још по конзулски влада и управља. Заиста није добро!“⁵¹

Иако је XIX стољеће манастир Рмањ дочекао у развалинама, крај истог стољећа дочекао је обновљен, а све оно што се десило за тих стотину година најбоље одсликава његову историјску улогу, али и храброст његових свештенослужитеља који су у тешким временима били уз свој народ, бранећи га и штитећи рмањску светињу.

Литература:

Еванс, Артур. *Илирска њисма*. Бања Лука: Бесједа, 2008.

Ернаут, Милош. *Манастир Рмањ 1443–2023: Чувар Српске широмеђе*. Манастир Рмањ, ЕУО Епархије бихаћко-петровачке, 2024.

Грбић, Манојло. *Карловачко владичанство, књижа прва*. Карловац: Штампарија Карла Хауптфелда, 1891.

Ивић, Алекса. „Миграција Срба у Хрватску током 16, 17. и 18. стољећа“, *Насеља*, књ. 16, (1923), 27–39.

⁵⁰ *Истио*.

⁵¹ „Шта вреди црквена власт у Босни“, *Застава*, 19. 2. 1888, 2.

- Милошевић, Боровоје. „Свештенство Босанске Крајине у устанку 1875–1878. године“. у: *Зборник за историју Босне и Херцеговине* 7. Уредник Милорад Екмечић, 239–256. Београд: Српска академија наука и уметности, 2012.
- Руvaraц, Иларион. „Нешто о Босни дабарској и о дабробосанској епископији и о српским манастирима у Босни“, *Годишњица Николе Чујића*, (1878), 240–261.
- Теиновић, Братислав. *Српски устанак у Босни 1875–1878*. Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2006.
- Stanojević, Stanoje. „Bosanska pravoslavna crkva“. у: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 1, A–Z. Zagreb: Bibliografski zavod, 1928.
- Периодика:
- Босанска вила*, 1904.
- Брајсџво*, 1939.
- Засџава*, 1875, 1876, 1877, 1887, 1888, 1889.

MILOŠ ERNAUT

The Diocese of Bihać and Petrovac
The Center for History, Tradition, and Spirituality

THE ROLE OF THE RMANJ MONASTERY AND ITS CLERGYMEN IN THE STRUGGLE FOR THE SERBIAN NATIONAL LIBERATION DURING THE 19th CENTURY

Summary

The Rmanj Monastery is, undoubtedly, the most important monastery in Bosnian Krajina and the westernmost Orthodox monastery in Bosnia and Herzegovina today. After the arrival of the Turks in the region of Bosnian Krajina, the Monastery was frequently targeted by Ottoman invaders. The Kulenović beys from Kulen Vakuf were known for their cruelty, and the martyrdom of the Priest Cvijo Zorić from the Rmanj Monastery, as well as the hanging of his namesake, the Priest Filip, are cited as examples of it. The period of the Bosnian Uprising (1875–1878) largely shaped the history of this holy place in Krajina, for the Rmanj clergymen, primarily Ilija Bilbija and David Grubor, gave a great contribution to the fight for the liberation from the Turks. The Monastery was burned down in the Uprising, although it had been reconstructed a few years before it. The heroism of the clergymen from the Rmanj remains remembered and has often been cited as an example of true pastoral care for the believing people, for their spiritual and biological survival. The Rmanj Monastery was a bastion of the struggle for freedom and Serbian national liberation throughout the 19th century.

Keywords: the Rmanj Monastery, Ilija Bilbija, David Grubor, Cvijo Zorić, uprising.